

Bilim Düşünce ve Sanatta

CİZRE

(Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri)

Editör
M. Nesim Doru

İstanbul–2012

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Irak ve Suriye'ye Göçen Cizreli Âlim ve Sûfiler

Ibrahim Baz-Şırnak Üniversitesi

Abstract

In the last years of Ottoman and early years of Turkish Republic took place very important events on Anatolia and its around .In this period, many new and virtual borders are drawn. These years are the period of transition and change from Ottoman Culture to secular term. During this period a lot of new applications came into the force such as abolition of caliphate, closure of madrasas and dervish's lodges and revolution of letter. As a result of these revulation many scholars and sûfis from Cizre and its around migrated to Irak and Syria. Some of them are Sheik Muhammed Said Seyda al-Cezeri, Mulla Ramazan al Buti, who is father of Muhammed Said Ramazan al-Buti, Sheik Abdullah Derşevi. In this article we want to mention about their lives and migrations.

Key Words: Scholar, Sûfi, Cizre, Migration, Irak, Syria.

Giriş

Göç olgusu insan kadar eskidir ve insanla birlikte devam edecektir. Göçlerin medeniyetlerin teşekkülü ve gelişmesi açısından önemi, bir yönüyle depremlerin yerkürenin idamesi açısından önemi gibidir: Acıdır, trajiktir ancak olması önlenemez ve faydaları da yok değildir.

Göçler durduğu ve stabilite kazandığı zaman aslında toplumlar ölmeye başlıyor demektir. Göçler bazen yıkıcı bir kavmin bir bölgeye gelerek yıkıp yakması ve öldürmesi ile görülür hale geliyor ama coğrafyalarda hareketler de böyle başlamaktadır.¹

Göçler bazen zorunlu ve zarurî olup, göç kapısının daima açık tutulması gerektiği halde, göç ontolojik açıdan esas kabul edilemez. Zira insan, zaman ve mekânla iletişim halinde yaşar ve medeniyet kurar. Bu üçünün birlikteliği önemlidir. Mekândan kopuk zamanın, insan açısından duygusal yanı yoktur. Zira mekân, bireysel ve toplumsal anlamda tarihin ifadesidir ve tarihtekilerle ortak bağların adıdır. İstanbul, Bursa, Konya ve konumuz olan Cizre isimleri anıldığında, buraların tarihî yapıları ve tarihi yapan ve yazan şahsiyetleriyle birlikte hatırlanır. Bu şehirler, içerisinde yalnızca barınılan evlerin bulunduğu soğuk ve ruhsuz duvarlardan oluşan kentler değil, yaşanılan ve yaşatan birer şehirdir. Bu bir köy için de geçerlidir. Örneğin Cizre'nin Serdahl (Bağlarbaşı) köyünden Irak ve Suriye'ye göçenler bir süre sonra aynı mekâna bu nedenle geri dönmüşlerdir.

Konumuz açısından baktığımızda Cizre ve çevresinden yapılan göçler, iktisâdî olmaktan önce dînî, siyâsî ve askerî etkilerle yapılmıştır. Özellikle I. Dünya savaşı yıllarında yaşanan göçler siyâsî ve askerî, 1925 yılından sonra buna dînî faktör de ilave olmuştur. İki dünya savaşının yaşandığı bu dönem dünyanın aklının en karışık olduğu süreçlerden biridir. Bu savaşların ve kurulan ulus devletlerin ideolojik siyasetlerinin bir neticesi olarak yalnız ülkemizde değil, Rusya'dan Almanya'ya kadar birçok ülkede ilim adamları ve topluluklar kendi ülkelerinden göç etmişlerdir.

¹ İlber Ortaylı, "Genel Göç Olgusu", *Uluslar arası Göç Sempozyumu Bildirileri 8-11 Aralık 2005*, Zeytinburnu Belediye Yayınları, Haziran 2006, s. 19.

Irak ve Suriye'nin kuzeyi ile aynı kültür havzası içerisinde yer alan Cizre ve çevresinden, birçok kimse bu ülkelere göç yapmıştır. Bunların çoğunluğu dini hassasiyeti olan hatta müderris ve şeyh konumunda bulunan kimselerdir. Biz bu çalışmamızda göçlerin nedenleri, göç eden kişilerin hayatları ve göç sürecinde yaşadıkları üzerinde durmaya çalışacağız. Çalışmamızın amacı, tarihf olayların kendi sosyolojik çevresi bağlamında ele alınarak değerlendirmeye tabi tutulması gerektiği ilkesini unutmadan, tarihi yargılamak değil, görebildiğimiz kadarıyla doğruları tespit ederek bugüne ve yarına ışık tutmaya çalışmaktır.

Güneydoğu Bölgesi İle Irak ve Suriye Arasındaki İlişkiler

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Kuzey Irak ve Kuzeydoğu Suriye bölgesi, sadece bir sınırın iki yanı olmaları itibariyle değil dini, etnik, ilmî, kültürel ve ticari anlamda aynı özellikleri taşıyan bir havzadır. Bu açıdan adı geçen ülkeler arasında çizilmiş olan sınırlar siyasal anlamda gerçek ve geçerli olmakla birlikte hakikatte sanal sınırlardır ve sorundur. Üstelik bu sınırlar, I. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda çizilmiş olup, adı geçen üç ülkenin ve burada yaşayan farklı din, dil ve kültürden insanların menfaatine olmaktan ziyade sorun oluşturma odaklı çizilmiş gibi görünmektedir.

Bu bölgenin insanları tarih boyunca çok farklı aşiretler, beylikler ve devletlerin egemenli altında yaşamış olmakla birlikte aynı kültür havzasına ait olmaları itibariyle aralarında birçok açıdan münasebetler devam etmiştir ve etmektedir. Biz bunlardan konumuzu daha fazla ilgilendiren üç tanesini sıralamak istiyoruz.

Akrabalık İlişkileri

Bölgede yaşayan Kürt, Süryani, Yezidi ve diğer dini ve etnik kimliğe sahip insanlar sürekli bir iletişim ve etkileşim içerisinde olmuşlar, aralarında hısımlıklar kurulmuş, akrabalık var olagelmıştır. Günümüzde halen evlilikler yaşanmaktadır. Sınırların çizilmesinden sonra aynı aşiret ve hatta aileye ait fertler bazen sınırların farklı yakasında kalmış ve bunlar arasındaki ilişkiler Hakkâri'den Urfa'ya kadar uzanan çizgide sürekli olarak devam etmiştir.

İlmî İlişkiler

Nizamiye Medreselerinden itibaren devam eden yoğun medrese eğitimi bölgenin en temel karakteristiklerinden biridir. Bölgede, öğrenciler (Faki) genellikle bazen yalnız bir hocanın (Mele-Molla) yanında, bazen de o mollanın talebesi yahut başka bir mollanın eğitiminden geçerek medrese tahsilini tamamlamışlardır. Bu münasebetle Türkiye'den sıklıkla iki komşu ülkede yaşayan âlimlere tahsil için gidilmiştir. Siyasi ve sosyal açıdan en sıkıntılı dönemlerde dahi bu ülkeler arasında daimi bir eğitim ilişkisi olmuştur. Özellikle Türkiye'de medreseler kapatıldıktan sonraki süreçte 1950 yılına kadar Irak ve Suriye'ye çok sayıda medrese eğitimi için giden talebe olmuştur. Abdülhakîm-i Arvâsî gibi birçok kişi medreselerin kapatılmasından önceki dönemde, Cizre bölgesinden eski müftü Molla Said Erzen, Molla Feyzullah Erzen (ö. 2002) gibi birçok âlim ise sonraki dönemde Irak ve Suriye'de medreselerde okumuşlardır.¹

Tasavvufî İlişkiler

Tarikatların eğitim metodu itibariyle sevgiyi ve sürekli görüşmeyi ön planda tutması, bir mürşide bağlılığı sınırlarla sınırlanamayacak bir mahiyete haiz kılmaktadır. Bu münasebetle, örneğin Cizre'de yaşamış hemen bütün şeyhlerin sınırların her iki yakasında da çok sayıda seveni ve sürekli ziyaretçisi olmuştur. Suriye'de yaşayan Şeyh Ahmed Haznevî ve Cizre'de yaşayan Şeyh Seydâ ve silsilesinde yer alan ve irşad hizmeti yürütmüş olan diğer şeyhlerin sevenleri her üç ülkede de var olmuştur.

Muhammed Şerif Arabkendî(ö.1987)² Türkiye'de medreseler kapatıldıktan sonra Suriye'nin Kamışlı ilçesine bağlı Amûde kasabasındaki Molla Abdussamed (ö.1974)'den ders okumuş, Şeyh Ahmed Haznevî'nin oğlu Şeyh Masum'un halifesi olmuştur. Bu münasebetle her yıl Suriye'ye

¹ M. Said Erzen, *Dünden Bugüne Erzen Ailesi*, İstanbul 2007, s. 110.

² Arabkend: Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı bir köydür. İsmi Bayındır olarak değiştirilmiştir.

giderek şeyhini ziyaret ederdi.¹Şeyh Masum'un ise Arabkendî'den başka Türkiye'de Nusaybin'in Heferi köyünden Molla Ramazan, Ömerli'nin Kermite köyünden Molla Abdulcelil ve Siti köyünden Molla Yusuf isminde halifeleri vardı.²

Türkiye-Suriye Sınırında Bir Şeyh: Ahmed Haznevî (ö.1950)

Şeyh Ahmed Haznevî(ö.1950), aslen Botan bölgesindeki Şırnak'a bağlı İdil ilçesinin Banihe (Ocaklı)³ köyündendir. Abdulkâdir-i Geylânî soyundan gelir ve seyyiddir. Önceleri Doğubeyazıt'ta ikamet ederken Molla Hacı Sofi zamanında Banihe köyüne göç etmişlerdir. Babası Molla Murad ise Suriye'nin Kamışlı ilçesine yakın Hazne kasabasına göçmüştür.⁴

Şeyh Ahmed Haznevî 1887 yılında Hazne'de doğdu. İlmî tahsilini Silvan'da Molla Hüseyin Küçük, tasavvufî eğitimini ise Abdurrahman-ı Tâğî'nin⁵ halifesi Şeyh Abdulkâdir ve ardından Norşin(Güroymak)'li Şeyh Muhammed Ziyaeddîn'in yanında tamamlayarak hilafet aldı. Tasavvufî faaliyetlerini Suriye'de sürdürmesine rağmen, Türkiye'de çok sayıda seveni ve müridi vardı.⁶ Ayrıca yürüttüğü siyaset ve söylemleriyle onun tarikatı Suriye, Türkiye ve Irak arasında sınırları aşan bir nüfuza sahip oldu.⁷ Bundan başka Lübnan, Ürdün, Mısır, Filistin, Tunus, Çad, Almanya, Norveç, İsveç ve Belçika gibi çeşitli ülkelerden talebeleri vardır.⁸

Şeyh Ahmed Haznevî, sınıra yakın bir yer olan Tel Maruf'a yerleşti. Suriye'de çok sayıda medrese ve medreselere bağlı arazilere sahipti. 1927 yılında Suriye'de çıkarılan toprak konumu neticesinde medrese ve tekkeye bağlı arazilerin çoğuna el konuldu, yalnız Hazne ve Tel Maruf'taki medrese kaldı. Suriye'de Fransızların işgal sürecinde Şeyh Ahmed Haznevî rahat bırakılmadı ve önce Tel-Maruf'un güneyine, ardından da Deyrizor'a sürgüne gönderildi.⁹ 1950 yılında Tel Maruf'ta vefat etti ve mezarı oradadır.

Cumhuriyetin İlk Yıllarından İtibaren Yaşanan İç ve Dış Göçlerin Bazı Sebepleri

Osmanlı Devleti 22 milyon kilometrekareden 776 bin kilometrekareye gerileyerek yaklaşık 1/30 oranında küçülmüştür. 1948 yılında İsrail'in kurulmasından sonra Güneydoğu bölgesinde yaşayan yaklaşık beş bin Yahudi kademeli olarak bölgeyi terk etmiştir. Birinci Dünya savaşı yıllarında Erzurum, Kars, Bitlis bölgesinden binlerce Kürt kökenli insan Ermeni ve Rus zulmünden dolayı kaçarak batıya ve güneydoğuya göç etmiştir.¹⁰ Bunların bir kısmı Suriye'ye geçiş yapmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında ülkede ve bölgede yaşanan savaş ve bu esnada Ermenilerin Ruslarla işbirliği yapması neticesinde ortaya çıkan can güvenliği nedeniyle bölgeden ayrılan ve Irak ve Suriye'ye gidenler olmuştur. Abdülhakîm-i Arvâsî, bu amaçla Türkiye'yi terk edip önce Bağdat'a doğru yola çıkmış, ancak Irak'a geçmesine rağmen bilâhère İstanbul'a gitmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda bütün Anadolu'da yorgun bir halk vardı. Birinci Dünya Savaşı ve ardından yaşanan Kurtuluş Savaşı bütün Anadolu'da acı izler bırakmıştı. Osmanlı'nın çok kültürlü toplum yapısı içerisinde yer alan her din ve etnik gruptan insanın kaybettiği yalnız akrabaları ve sevdikleri değil aynı zamanda huzurunu da kaybetmişti. Bir yandan Balkanlardan ve Kafkaslardan, diğer yandan Doğu ve Güneydoğu'da Rus ve Ermeni zulmünden kaçanlarla Anadolu toprakları Müslümanlar için bir sığınak haline gelirken öte yandan yaşanan sorunlar

¹ M. Şerif Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî-Muhammed Şerif Arabkendî*, Kent Yayınları, İstanbul 2004, s. 80.

² M. Şerif Eroğlu, *Arabkendî*, s. 112; M. Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyih-i Amid-Diyarbakır Velileri I-II*, Kent Yayınları, İstanbul 2004, s.268-270.

³ İdil ilçesine 27 km. uzaklıkta, Midyat yolu üzerindedir.

⁴ Jordi Tejel, *Syria's Kurds (History, Politics and Society)*, London and New York, 2009, s. 96.

⁵ Abdurrahman-ı Tâğî, Sıbgatullah-i Arvâsî'nin, o da Seyyid Tâhâ'l-Hakkârî'nin halifesidir. Seyyid Tâhâ, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifesidir.

⁶ Mehmet Çağlayan, *Şark Uleması*, s. 90-4; M. Şerif Eroğlu, *Arapkendî*, s. 109.

⁷ Ahmed Haznevî tarafından temsil edilen Nakşibendiyye kolunun kendi zamanında ve sonrasında Suriye'deki konumu hakkında geniş bilgi için bkz. Jordi Tejel, *Syria's Kurds*, s. 101 vd.

⁸ M. Şefik Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşâyihü Nakşibendi*, İstanbul 2010, s. 309-13.

⁹ M. Şefik Korkusuz, *Nehri'den Hazne*, s. 333-4.

¹⁰ Altan Tan, *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 154.

nedeniyle gayrimüslim sayısı 1927 yılında %2.64'e geriledi.¹ Küçülen topraklarla birlikte, Müslüman oranı artarken gayrimüslim sayısı azalmıştı. Böylece Anadolu toprakları ve Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu çok kültürlülüğten uzaklaşmaya başladı.

Birinci Dünya savaşı Anadolu sathında dini ve emperyalist bir savaş olarak algılanmış, Anadolu'nun hemen her tarafında değişik etnik guruba mensup Müslüman insanlar, düşmana karşı ortak tavır sergilemişlerdir. Bu savaş, ülkenin savunulmasından çok İslam'ın son kalesinin savunulması şeklinde algılandığından yabancı araştırmacıların da fark ettiği gibi Müslümanları birbirine yaklaştırmış,² hatta bu durum savaş yıllarında batılıları üzen bir durum olarak tespit edilmiştir.³ Kürt asıllı olan Ziya Gökalp 1922 yılında yayınladığı bir yazısını " Kürtleri sevmeyen bir Türk varsa Türk değildir, Türkleri sevmeyen bir Kürt varsa Kürt değildir."⁴ şeklinde bitirmektedir. Atatürk bölgede yaşayan Norşin Şeyhi Şeyh İzzeddin, Bitlisli Şeyh Kâsım Küfrevî gibi âlim ve şeyhlerle iyi ilişkiler kurmuş ve onlara "hilâfetin korunması" merkezli mektuplar yazmıştır.⁵

Ancak bir süre sonra hilafetin kaldırılması ve ardından meydana gelen Şeyh Said isyanından sonra, onunla birlikte Taha'l-Hakkârî'nin oğlu Şeyh Ubeydullah'ın 1925 yılında idam edilmesi neticesinde psikolojik bir kırılma ve ayrışma göze çarpmaktadır.

Buna rağmen genel olarak molla ve şeyhler Türkiye sınırları içinde kalmak ve yaşamak şeklindeki irade beyan ederken, Bedirhânîler, Babanlar ve Diyarbakırlı Cemilpaşa ailesine mensup olanlar ulusalcı ve ayrılıkçı bir tavır ortaya koymuşlardır.⁶ Güneydoğu'nun en önemli medrese ve tekke merkezleri olan Norşin (Güroymak) Şeyhleri, Ohin (Koyunlu) Şeyhleri, Hizan Şeyhleri, Bitlisli Şeyh Abdullah Küfrevî, Mardinli Hâmidî Şeyhleri ile Cizre'de yaşayan başta Şeyh Muhammed Saîd Seydâ (ö.1968) olmak üzere Şeyh Said isyanına destek vermemişlerdir.⁷ Bediuzzaman Saîd Nursî'de katılmayanlar arasında yer almıştır.

3 Mart 1924 tarihinde medreselerin, 30 Kasım 1925 tarihinde tekkelerin kapatılması ve tarikatların yasaklanması neticesinde birçok âlim ve sûfi Suriye'ye göçtü.⁸ Bunlardan bir kısmı, içerisinde bulunulan siyasi atmosferin tesiri ile Kürt milliyetçiliğini derslerine konu edinirken, özellikle sûfi meşrep olanlar bu yaklaşıma uzak durmuşlardır.⁹

Suriye'de yaşayan ve Türkiye'den göçen âlimlerin açtıkları medreseler özellikle kuzey Suriye'de yoğunlaştı ve 1961 yılında Vakıflar Bakanlığı kurulup bütün cami, medrese ve zaviyeleri kontrol altına alıncaya kadar kendi yönetimlerinde kalmıştır.

Güneydoğu'da halkın köylerden şehre göçlerinin en çok hızlandığı dönem 1950 tarihinde Demokrat Parti'nin iktidarı ile başlamıştır. Bu tarihten itibaren medreselere daha müsamahakar bakıldığından Suriye ve Irak'a öğrenim için giden talebelerin çoğu geri dönmüş ve Türkiye'de eğitimlerine devam etmişlerdir.

Ayrıca Güneydoğu'dan yaşanan iç göçler, 1980'li yıllara kadar düşük bir oran teşkil ederken, değişen siyâsî, ekonomik ve sosyal şartlar neticesinde, Güneydoğu'dan 1980'li yıllardan itibaren başta büyük şehirler olmak üzere, Türkiye'nin batı şehirlerine doğru her yıl artan oranda büyük göçler yaşanmıştır.¹⁰

¹ Cenk Saraçoğlu, *Kurds of Modern Turkey (Migration, Neoliberalism and Exclusion in Turkish Society)*, Tauris Academic Studies, London-New York 2011, s. 48.

² Martin Van Bruncissen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 137.

³ Mîm Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, TKAE Yayınları, Ankara 1992, s.25

⁴ Altan Tan, *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 190.

⁵ Altan Tan, *Kürt Sorunu*, s. 177.

⁶ Altan Tan, *Kürt Sorunu*, s. 162.

⁷ Altan Tan, *Kürt Sorunu*, s. 234.

⁸ Jordi Tejel, *Syria's Kurds*, s. 96.

⁹ Jordi Tejel, *Syria's Kurds*, s. 96.

¹⁰ Konuyla ilgili geniş bir çalışma için bkz. Cenk Saraçoğlu, *Kurds of Modern Turkey (Migration, Neoliberalism and Exclusion in Turkish Society)*, Tauris Academic Studies, London-New York 2011; Christopher Houston, *Islam, Kurds and Turkish Nation State*, Oxford-New York, 2001, s. 104 vd.

Asıl konumuz olan genelde Güneydoğu özelde ise Cizre ve çevresinden Irak ve Suriye'ye göçen sūfi ve âlimlerin göçleri ile ilgili hususları şu şekilde sıralayabiliriz.

Paradigma Değişikliği

Osmanlı Devleti döneminde Türk olmayan Müslümanların devlete bağlılıklarını sağlayan en güçlü faktör, din birliği ve bunu öğrenme ve yaşama özgürlüğü olmuştur. Dolayısıyla göçlerin en önemli nedeni, etnik olmaktan önce yeni kurulan devletin din algısında yaşanan paradigma değişikliği olmuştur. Yeni kurulan devletin dini alana dair uygulamaları konusunda Anadolu'da yaşayan bütün âlim ve sūfilerin algı ve kanaatleri ortaktır. Güneydoğu'da göçlerin daha fazla yaşanmasını kolaylaştıran en önemli etken, Irak ve Suriye ile çizilmiş olan sınırların sanallığı ve ortak kültür birliğinin hatta akrabalıkların bulunmasıdır denilebilir.

Algı Farklılığı

Rejim değişikli neticesinde ortaya konulan uygulamalar ve söylemler özellikle batıda yaşayan ve çoğunluğu Türk kökenli olan âlimler tarafında İslam'a ve Müslümanlara, karşı olarak algılarken, güneydoğuda "rejim" ve "Türk" birlikte düşünülerek Türkler İslam'a ve Kürtlere karşı gibi algılanmıştır.¹ Yabancı gözüyle bu şekilde net bir ayırım yapılmakla birlikte, bölgede yaptığımız alan çalışmalarında bu kanaati hem destekleyen hem de kabul etmeyen görüşlerle karşılaştık. Göçlere sebep olan esas algı etnik değil, dinidir. Etnik algıyı artıracak yönlendirmeler daha ziyade ilerde de ifade edileceği üzere İngiliz ve Fransız desteklidir.

Hilafetin Kaldırılması (3 Mart 1924)

Hilafet, Müslümanlığın birincil kimlik olmasını ve bireylerin din kardeşliğini esas alan ümmetin birliğinin sembolüdür. Yalnız dini değil aynı zamanda sosyal ve siyasi bir semboldür. Hilafetin kaldırılması bu bilinç ve birliğin dağılmasını neden olmuş ve bugün dahi bu eksiklik bütün yönleriyle hissedilmektedir.

Aynı zamanda hilafetin kaldırılması, halifeliği elinde bulunduran Türkler ile halifeye bağlı diğer milletlerin arasındaki tarihi ve siyasi en önemli bağın kopmasına, her milletin kendi etnik çevresi ile baş başa kalmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Musul ve Kerkük üzerindeki planlarında elini en çok zayıflatan konuların başında halifeliğin kaldırılması gelmektedir.

Müslümanların zihninde birlik ve beraberliğinin temsilcisi ve sembolü olan halifeliğin kaldırılması zihinsel ve duygusal anlamda bir kopma yaşanmasına neden olmuştur.

Şeyh Said İsyanı ve İdam edilmesi (11 Şubat 1925)

Şeyh Said isyanı Hilafetin kaldırılması ve medreselerin kapatılmasından sonra, tekkelerin kapatılmasından önce gerçekleşmiştir. Şeyh Said isyanının neticesinde onunla birlikte 47 kişi, 28 Haziran gecesi idam edildi. Bu olay, bölge âlim ve sūfileri üzerinde endişe ve korku yarattı. Sıranın kendilerine de gelebileceğini düşündüklerinden göç etmeyi tercih etmişlerdir. Irak ve Suriye'ye göçün en önemli nedeni bu idamlardır diyebiliriz.

Medrese ve Tekkelerin Kapatılması

Osmanlı döneminde Güneydoğuda hemen her cami bir medrese konumundadır. 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhîd-i Tedrisât Kanunu neticesinde medreselerin ve ardından 30 Kasım 1925'de tekkelerin kapatılması bölgede yaşayan âlim ve sūfilerin yüzlerce yıllık ilim tedris geleneğinin sona ermesi anlamına gelmekteydi. Üstelik medreseler ilim merkezi olma yanında, mezun olanların camilerde ve medreselerde görevlendirilmesiyle bir iş kapısı konumundaydı.

¹ Christopher Houston, *Islam, Kurds and Turkish Nation State*, s. 92-93.

Harf İnkılabı (1928)

İslami ilimlerin dili olarak kabul edilen Arapça harflerin yerine Latin harflerinin kabulü de bir şekilde İslam'dan uzaklaşma olarak algılanmıştır. Bölgede kullanılan Kürtçe'nin yazı dili de Arapça harflerle yapılmaktaydı.

Etnik Tanımlama

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Ziya Gökalp'in aynı topraklarda yaşayanların ve aynı kültürü paylaşanların aynı millet sayılması fikrinden hareketle ulus devlet anlayışı üzerine kurulmasına ve 1924 Anayasasınının 88. Maddesinde¹ din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkesin "Türk" olarak isimlendirilmesi de göçlere etki etmiştir. Ancak, göçlerde etnik faktör, din faktörü kadar etkili olmamıştır.

Ezanın Türkçe Okunması

Arapça okunan ezanın 1932 yılından itibaren 1950 yılına kadar Türkçe okunmaya başlanması.

Cizre ve Çevresinden Irak ve Suriye'ye Göçen Âlim ve Sûfiler

Cizre'nin merkezinde bulunduğu yukarı Mezopotamya bölgesi tarih boyu kuzeyden güneye, doğudan batıya bir geçiş yolu, medeniyetlerin kesiştiği ve dolayısıyla ayrıldığı, savaşlar, fetihler ve göçler bölgesi olmuştur.²

Anadolu ile Suriye ve Irak bölgesi arasında yaşanan ve toplumların sosyal yapısını en fazla etkileyen göçlerden biri, Hülâgu'nun 1258 tarihinde Bağdat'ı istilası sonrasında kuzeye doğru yaşanan göçlerdir. Bugün Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan birçok seyyid aile o tarihten sonra bu bölgeye göç eden ailelerdir. Sâdât-ı Nehri olarak bilinen Şemdinli'nin Nehri kasabasından bulunan seyyidler, Van gölü havzasının dört bir yanında bulunan Arvâsîler, Siirt ile Şırnak arasındaki bölgede yaşayan Erzenler, Midyat ilçesinin Arnas (Bağlarbaşı) köyünde yaşayan Arnas Seyyidleri, Becirman Seyyidleri bu tarihten sonra göç etmiş olan ailelerdir. Bu seyyid ailelerin hemen hepsi uzun yıllar Kadiri tarikatının, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî(ö.1826)'dan sonra ise Nakşibendiliğin bölgedeki en önemli temsilcileri olmuşlardır.

Hilafetin kaldırılması, medrese ve tekkelerin kapatılması ve Şeyh Said isyanı neticesinde gerçekleşen idamlar genel olarak Güneydoğu'da bir kafa karışıklığı, belirsizlik ve kaos doğurdu. Belirsizlik ve güvensizlik neticesinde yalnız âlim ve sûfiler değil toplumun her katmanından insan Irak ve Suriye'ye göç etmiştir. O dönemde bölgenin önemli şahsiyetleri olan Ramanlı Emine Perihan, Cemile Çeto, Haco Ağa, Resul Mihamed, Motkili Hacı Musa Bey, Bedirhanîler, Şeyh Said'in çocukları Ali Rıza ve Selahaddin, Abdurrahman Ali Yunus, Ömeryan Ağası Ahmed Süleyman, Cizreli Nayife Paşe, Kör Hüseyin Paşa³ Çan Şeyhleri, Harput Şeyhleri, Silvan Şeyhleri,⁴ Siirt Eruh'lu Şeyh Abdurrahman Garisi⁵ Suriye'ye ve Irak'a göç edenlerden bazılarıdır.⁶ Şeyh Said'in büyük oğlu Ali Rıza Efendi, babasının idamından sonra İran üzerinden Irak'a gider ve orada bir süre Şeyh Seyyid Tâhâ'nın(ikinci Taha) yanında kalmıştır.⁷

¹ 1924 Anayasası 88. Madde: Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denir.

² Bölgedeki, Süryani, Kürd ve Türk hareketliliği için bkz. Hirmis Aboona, *Assyrians, Kurds and Ottoman*, Cambria Press, 2008, s. 91 vd.

³ Altan Tan, *Kürt Sorunu*, s. 268.

⁴ Cegexwin, *Hayat Hikâyem*, (Çev: Gazi Fincan), Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2003, s. 162 vd.

⁵ Altan Tan, *Kürt Sorunu*, s. 286.

⁶ Suriye'ye göç eden Van'lı Memduh Selim gibi Kürt milliyetçisi olan zevatın gayretleri ile Ermeni Hınçak Taşnak Partisi liderlerinden Van'lı Vahan Papazyan'ın evinde "Hoybun" isminde, gayesi Kürdistan Devleti kurmak olan bir örgüt kuruldu. Bu örgütte Celâdet Bedirhan başkanlık ederken, Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza da yer almıştır. Ancak daha sonra Ermenilerle birlikte hareket edilmesine karşı çıkarak ayrılmıştır. Yine Suriye'de Celadet Bedirhan ile Kadri, Ekrem ve Muhammed Cemilpaşa'nın aralarında bulunduğu bazı kişiler 1937 yılında Fransız yetkililerce tutuklanarak antik Palmire şehrine yakın Tedmür kasabasına sürgüne gönderilmiş, 1938 yılında Cegerxwin ve bazı arkadaşları tarafınca "Civankurd" bir başka adıyla "Jönkürt" derneği kurulmuştur. Bkz. Altan Tan, *Kürt Sorunu*, s. 270-2, 283.

⁷ Abdülmelik Fırat, Ali Rıza Efendi'nin yeğeni ve damadıdır. Bkz. Altan Tan, *Kürt Sorunu*, s. 215.

Molla Resul Sıbkî (ö.1827)¹ Şam'a, Molla Sa'dullah Basiskî (Tanrıverdi) (ö.1982)² Irak'a gitmiştir. Molla Ahmed Zivingî Kamışlı'ya göç etmiş ve 1931 yılında Halep'te vefat etmiştir.³ Molla Muhammed Zivingî (ö.1971)'nin⁴ talebelerinden Molla Sâlih Çakay el-Dihî eğitiminin bir kısmını Irak, Molla Süleyman Çiçek Suriye, Ahmet Timurtaş (ö.2002) hem Irak hem Suriye, Molla Abdullah Hırarişî Irak, Molla Şeyhmus Germukî Irak medreselerinde almıştır.⁵

Bu sırada Suriye'de Fransızlar, Irak'ta İngilizler vardı. Fransızlar göçlerin ilk dönemlerinde Türkiye'den göçen âlim ve sûflere fazla müdahil olmayıp daha sonraki yıllarda tehlike olarak algılayıp baskı yaparken, İngilizler bölgenin en etkili Şeyh aileleri olan Barzanîler ve Berzenciler'den rahatsız olmaya başlamışlardı. Hatta bu münasebetle Mesut Barzanî'nin amcası Şeyh Ahmet Barzânî ve ailesine ile Berzencilerin etkili ismi Şeyh Mahmud ve onun yanında olan herkese her fırsatta saldırıda bulunuyorlardı.⁶ İngilizlerin saldırılarını uçaklarla bombalamaya dönüştürmesi üzerine Barzanîler Şeyh Ahmed'in başkanlığında yaptıkları toplantı neticesinde, Mesut Barzânî'nin babası Şeyh Molla Mustafa Barzânî de dahil olmak üzere 22 Haziran 1932 tarihinde Türkiye'ye sığındılar. 1933 yılında tekrar döndüler.⁷ 1933 yılında Suriye'ye göçen kişilere Fransız ve İngilizler Güneydoğu'da bağımsız bir devlet kurduklarını için tekliflerde bulunmuş, bu amaçla âlim ve şeyhleri de bu konuda ikna etmeye çalışmışlarsa da şeyhlerin bu konuda onlarla beraber hareket etmediklerini görüyoruz.

Cizre ve çevresinden Irak ve Suriye'ye göç eden âlim ve sûfler genel olarak üç aileye mensuptur. Bunlar Şeyh Seydâ ve ailesi, Dırşeviler ve Basretliler'dir. Ancak bunların dışında göç edenler de olmuştur. Şimdi bunların hayatı ve göç yıllarını görelim.

Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî (ö.1968) ve Ailesi

Şeyh Saîd isyanı neticesinde yaşanan idamlar, doğu ve güneydoğuda medreselerinde görev yapan müderrisler ve şeyhlerde doğal olarak bir endişe, korku ve geri çekilme olmuştur. Bunların bir kısmı alınan kararların yanlışlığından yola çıkarak karar alanlara itaatini caiz olmadığı yönünde siyâsî fetvâlar verip bu yönde hareket ederken, bir kısmı medreselerini daha gizli ve tenha noktalara çekmeyi uygun görmüşlerdir. Bir kısmı ise daha radikal bir karar alarak yaptıkları görevleri daha rahat icra edebileceklerini düşündükleri yerlere göç etmeyi tercih etmişlerdir.

Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî⁸ de ailesiyle birlikte 1926 yılının Şubat ayında (h. Şaban, 1344) Irak'a gitmeye karar verdi. Ancak o sırada Irak, İngilizlerin kontrolü altındadır. Bununla birlikte bugünkü sınır güvenli bulunmamaktadır.

¹ Muş'un Varto ilçesine bağlı Karaköy köyündendir. Mezarı Muş il merkezinde Alaaddin Bey Camii'nin girişindedir. Bkz. Mehmet Çağlayan, *Şark Uleması*, s. 34.

² 1925 tarihinde Basisk köyünde (Kuştepe) doğmuştur. 1982 tarihinde Cizre'de vefat etmiştir. Eğitiminin büyük bir kısmını ve icazetini Molla Süleyman Hoseri'den aldı. Cizre'li Mehmed Sahib, Molla Abdülkerim Handekî, Molla Ubeyd, Duhok'ta Molla Muhammed Duhokî'den ve Zaho'da yaşayan Molla Ahmed Zahoî (Bafevî)den icazet almıştır. 1978 yılında tayini Bâsisk köyünden Cizreye tayin oldu. Burada Sevik ve Misuri camilerinde görev yaptı. Molla Tahir Hespîstî, Seyyid İbrahim Arabanî, Molla Ahmed Zınarihî gibi âlimlere ders okuttu. Ömrünün son yılında felç geçirdi ve 1982 yılında vefat etti. Kabri Basisk (Kuştepe) köyündedir. Bkz. Abdülkadir Bingöl, *Kulîlkên Baxê Botan*, Enstîtuya Kurdî ya Amedê, Gulan, 2008, s.172.

³ Abdullah Yaşın, *Tarih, Kültür ve Cizre*, Kent Yayınları, İstanbul 2011, s. 507.

⁴ 1876 yılında önceden Cizre'ye bağlı olan Güçlükonak ilçesinin Ziving (Ağaçyurdu) köyünde doğdu. Birçok medresede ders okudu. En uzun eğitimi Norşin Medresesinde almıştır. Cizreli Şeyh Muhammed Saîd Seydâ ve Cizreli Şeyh Kadri görüşmeleri oldu. Her ikisi de medreselerinde ders vermeleri için davette bulundular ama kabul etmedi. Şeyh Seydâ ile zaman zaman fikhî konularda yazışmaları oldu. 1971 yılında Ankara'da vefat etti ve Karşıyaka mezarlığına defnedildi. Bkz. Abdulhadi Timurtaş, *Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zivingî*, Kent Yayınları, İstanbul 2008, s. 25.

⁵ Bkz. Abdulhadi Timurtaş, *Muhammed Zivingî*, Kent Yayınları, İstanbul 2008, s. 49.

⁶ Mesut Barzani, *Barzani ve Kürt Özgürlük Hareketi*, Çev.: Vahdettin İnce, Doz Basım Yayım, İstanbul 2003, c. I, s. 15 vd.

⁷ Mesut Barzani, *Barzani ve Kürt Özgürlük Hareketi*, c. I, s. 73.

⁸ Şeyh Muhammed Saîd Seydâ (ö.1968), Halid-i Zibârî'nin halifesi Ömer Zengânî'nin oğludur. Ömer Zengânî ve oğlu Şeyh Seydâ'nın hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Şeyh Muhammed Şefik ez-Zibârî, *Kitâbu'l-Ahvâli'd-Dürriyyeti ve'l-Ahbârî'l-Miskiyyeti fi'l-Silsileti'z-Zibârîyyeti*, Musul 1935, s. 77 vd.; Muhammed Baki Seydâ el-Cezerî, *Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinleri*, (Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el Cezerî, *Mektûbât*, İnegöl 2008 Kitabının içerisinde), s.3-26, 40,50; Şeyh Fahreddin Arnâsî, *Zülfikârî'l-Haydarî* (Yazma Eser), s.714; Mehmet Çağlayan, *Şark Uleması*, İstanbul 1996, s. 229-39; Abdullah Yaşın, *Tarih, Kültür ve Cizre*, Kent Yayınları, İstanbul 2011, s. 504.

Merkezi Cizre olan Botan bölgesinin o dönemde üç önemli Şeyh ailesi bulunmaktadır ve bunların tamamı Cizre'yi terk edip Irak'a geçmeye karar vermişlerdir. Dolayısıyla kalabalık bir grup olarak göç başlar. Bunlar, Şeyh Seydâ ailesi, Şeyh Hüseyin Basretî'nin çocukları ve torunları ile Dırşevî ailesidir.

İşte bu günlerde Şeyh Seydâ'nın annesi Hâlîme Hatun, oğlu Şeyh Seydâ ve yanındaki Şeyh Abdullah'a "Türkiye'yi terk ederseniz sütüm haram olsun" diyerek onların göçmelerine rıza göstermez. Ancak bu sırada onların yanlarına gelen Molla Süleyman Hoserî ve Hoser köyünün muhtarı bazı askerlerin onları aradıklarını söylemeleri üzerine göç kararı alınır. Ailenin erkekleri Serdahl'i terk ederler. 1926 yılında yola çıkan kafiide Şeyh Seydâ, Şeyh Abdullah, Şeyh Reşîd, Şeyh Muhammed, Şeyh Muhammed Emîn, Şeyh Abdulkâdir b. Şeyh Abdullah, Şeyh Selâhaddîn b. Şeyh Muhyiddîn vardı. Bunlardan başka Molla Süleyman Hoserî, Seyyid Şerîf, Molla Abdulvehhâb, Seyyid Abbas b. Molla Yahyâ, Molla Muhammed b. Mahmî el-Hoserî gibi birçok âlim de vardı.

Şeyh Seydâ ve ailesi akşam üzeri saat altıda Serdahl köyünü terk ederler. Şubat ayının on dördü Pazar günü idi. Kış günü uzun ve yorucu bir sefer başlamıştı. Cizre'nin doğusuna doğru hareket ederler ve bir süre Çiftlik köyünde kalırlar. Yolda aşiret ağaları konaklamalarına yardımcı olurken, göçer aşiretlerden görevlendirilen kişiler ise onlara yolda rehberlik eder. Türkiye'de bunlar yaşanırken, Suriye'yi işgal eden Fransızların aşiretlere ikramda bulunduğu ve adâletle davrandığını değerlendirenler vardı.¹ Fransızlar ve İngilizler o yıllarda asıl niyetlerini ortaya koymamışlardı.

Göç, bölgenin en önemli şehirlerinden biri olan Musul'a kadar sürdü. Musul'a geçmelerindeki en önemli neden, Musul ulemâsı ve halkı bu üç aileyi tanımaktadır ve onların kendi şehirlerine gelmeleri konusundaki istek ve davetleridir.²

Şeyh Seydâ ve ailesi Musul'da özellikle ekonomik olarak birçok zorluklarla karşılaşır. Hatta annesinin kulağındaki küpeyi dahi harcamak durumunda kalırlar. Bununla birlikte bölge halkının büyük teveccühünü kazanır. Bu yıllarda Musullu kıraat âlimi Şeyh Muhammed Sâlih el-Cevvâdî'den kıraat ve tecvid dersleri alır, Kıraat-ı Seb'a ve Kıraat-ı Aşere üzere icazet alır. Bilâhere Muhammed Sâlih el-Cevvâdî de Şeyh Seydâ'dan tasavvufî ders alır ve daha sonra hilâfet alır. 1928 yılında Türkiye'de genel af ilan edilir ve yurt dışına çıkanların dönüşlerine izin verilir. Bunun üzerine Şeyh Seydâ ve ailesi yaklaşık üç yıl kadar kaldıkları Musul'dan tekrar Cizre'ye dönerler. Ancak kendisiyle beraber gitmiş olan Şeyh Hüseyin Basretî'nin çocukları Şeyh Sâlih ve Şeyh Ahmed Irak'ta kalırlar. Ağabeyleri ve babalarından sonraki postnişinlik görevini yürüten Şeyh İbrahim Hakkı ile Şeyh Muhammed Şefik Suriye'ye geçerler ve orada yerleşirler. Şeyh Abdulkâdir Dırşevî'nin çocukları ile Şeyh Muhammed Nûrî Dırşevî'nin çocukları da tekrar dönerler. Ancak daha sonra Şeyh Muhammed Nûrî Dırşevî'nin ortanca oğlu Şeyh Reşîd Suriye'ye giderek orada yerleşir.³

Şeyh Seydâ 1928 yılında Cizre'ye döndükten sonra Serdahl ve Cizre merkezde tedris hizmetlerine devam eder. Ancak 1950 yılından sonra tekkesi olan Serdahl Güneydoğu'nun en önemli ilim ve irfan merkezlerinden biri olur.⁴ Şeyh Seydâ 1968 yılında Cizre'de vefat eder.

Dırşevîler

Dırşevî ailesi, Şeyh Muhammed Said Seyda'nın dayılarıdır. Tarihi süreç içerisinde tek bir aile gibi yaşamışlardır. Aile içerisinde çok sayıda âlim ve sûfî yetişmiştir. Biz burada kısaca göçer katılanları zikretmeye çalışacağız.

Şeyh Yahya b. Şeyh Abdulkâdir

Şeyh Abdulkâdir'in oğlu olan Şeyh Yahya, 1891 yılında Cizre'de doğdu. Şeyh Ömer Zengânî'nin oğlu Şeyh Sirâceddîn'in yanında tedrise başladı ve daha sonra amcası Şeyh Muhammed

¹ Şeyh Muhammed Nûrî Reşîd, *Kutûfu'l-Ceniyye fi terâcimi'l-âleti'd-Dırşeviyye*, Trs. s. 127.

² Muhammed Baki Seydâ el-Cezerî, *Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinleri*, (Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el Cezerî, *Mektûbât*, İnegöl 2008 Kitabının içerisinde), s.46.

³ Muhammed Baki Seydâ el-Cezerî, *Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinleri*, (Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el Cezerî, *Mektûbât*, İnegöl 2008 Kitabının içerisinde), s.47.

⁴ Serdahl Tekkesi hakkında geniş bilgi için bkz. İbrahim Baz, "Güneydoğu'da Bir İrfan Merkezi: Serdahl Tekkesi ve Külliyesi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, s.15-36.

Nûrî Dırşevî'nin yanında ders gördü. Derslerini tamamladıktan sonra Şah (Çağlayan) köyünde babasının medresesinde müderrisliğe başladı. Bu sırada tasavvufî eğitimine devam etti. Şeyh İbrahim Hakki'dan hilâfet aldı. 1926 yılında Dırşevî ailesinin göç kararı alıp Musul'a gitmesinden sonra Cizre'nin önde gelen bazı zevâtının Şah köyünden Serdahl (Bağlarbaşı) köyüne gitmesini tavsiye etmeleri üzerine oraya gitti. Bu sırada bazen birbirine geçişi bulunan mağaralarda kaldı. Bu mağaralarda hastalanması neticesinde yakalandığı hastalık vefatına kadar devam etti. Dırşevî ailesi Irak'ta üç yıl kaldıktan sonra 1928 yılında çıkan af ile tekrar Cizre'ye döndü. Şeyh Yahya Efendi, 1928 yılı Eylül ayında tekrar Şah köyüne döndü. Ancak Dırşevî ailesinden büyük bir kalabalık bu sefer de 1933 yılında Suriye'ye gitme kararı aldığı anda o da aile birlikte yola çıktı ve önce *Mezra* köyüne ardından da Derik köyüne geçtiler. Ancak Şeyh Yahya, İngilizlerin Suriye'ye girmesi üzerine tekrar Şah köyüne döndü. Şeyh Yahya oradan da Zibar'a gitti. Kalan ömrünü Zibar'da geçiren Şeyh Yahya, 1942 yılında orada vefat etti. Kabri Zibar'dadır.

Şeyh Yahya toplam üç evlilik yaptı. İlk eşi Hediye'den Rukiye ve Muhammed Tevfik, amcası Muhammed Nûrî'nin kızı olan ikinci eşi Aîşe'den Büşrâ dünyaya geldi. Üçüncü eşi olan Molla Ömer Şakîk Malâbâdî'nin kızı Zehrâ'dan ise çocuğu olmadı.¹

Şeyh Muhammed Emîn b. Şeyh Abdulkâim

Şeyh Muhammed Emîn 1902 yılında Cizre'de doğdu. Şeyh Ömer Zengânî'nin oğlu Şeyh Sirâceddîn'in yanında tedris hayatına başladı. Ardından ağabeyi Şeyh Yahyâ'dan okudu. Bu sırada Birinci Dünya savaşının başlaması ve ardından 1926 yılında ailesinin Musul'a göçmesi üzerine tecvid ve kıraat-ı seb'a derslerini orada Şeyh Muhammed Cevvâdî'nin yanında tamamladı. Ardından Şeyh Muhammed Saîd Seydâ'dan okudu ve icazetini ondan aldı. Bu sırada amcası Muhammed Nûrî Dırşevî'den tasavvufî eğitimine başladı ve hilâfeti de ondan aldı. Şeyh Muhammed Emîn de ailesindeki birçok fert gibi önce Irak'ın Musul şehrine giderek orada üç yıl kalmış ve 1928 yılında tekrar Türkiye'ye dönmüş, bilâhère 1933 yılında Suriye'ye yapılan göçe katılmıştır. Suriye, İngiltere tarafından işgal edilince o da aile fertlerinden birçoğu gibi tekrar Cizre'ye dönmüş burada sırasıyla Şîgatü Sor, Serdâhl ve Şah köylerinde kalmıştır. Ağabeyi Şeyh Yahyâ'nın vefâtından sonra kaldığı Şah köyünde 1957 yılında sağ tarafından felç oldu. Toplam üç evlilik yaptı ve Tâhir, Asime, Masûme, Münîbe, Muhammed Bâkibillâh, Abdulkâim, Muhammed Fâtih ve Nefise adında sekiz çocuğu dünyaya geldi. İlk çocuk birinci eşi İbkihan, sonraki üç kız ikinci eşi Affeden kalan çocuklar ise son eşi Hediye'den olmuştur.

Şeyh Muhammed Emîn Mansûriye köyünde 1962 yılında vefât etti.² Çocuklarından 1922 doğumlu Tâhir de kendisi ile birlikte göçlere katılmıştır.³

Şeyh Muhammed Nûrî Dırşevî

Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dırşevî 1862 yılında (h.1289) yılında Cizre'ye bağlı Hoser (Düzova) köyünde doğdu. Babası Şeyh Muhammed Reşîd'dir. Şeyh Muhyiddîn'den sonra meşihâtı üstlenmiştir. Şeyh Ömer Zengânî'nin yanında eğitime başladı. Tasavvufî eğitimini de hocasından alan Şeyh Muhammed Nûrî Dırşevî, Cizre'de tasavvufun sevilmesine ve yayılmasına büyük katkısı oldu. Güçlü zekâsı, ikna kabiliyeti ve ilmi saygınlığı nedeniyle bölgedeki aileler ve aşiretler arasındaki tartışmalarda sıklıkla hakemlik yapardı. Şeyh Efendi aynı zamanda o dönemde Irak ve Suriye'yi işgal eden İngiliz ve Fransızları Mezopotamya bölgesinin en önemli şehirlerinden biri olan Cizre'yi de işgal etme planları karşısında müridleriyle birlikte direniş göstermiştir. İşgal kuvvetleri şehrin etrafını günlerce uğraşarak tellerle çevirirler. Şeyh Efendi, müridlerini toplayarak gece telleri tamamen söker ve sabah işgal kuvvetleri şaşırır. Bu ve benzeri psikolojik savaş neticesinde işgal kuvvetleri Cizre'ye 1 km. uzaklıktaki Ayndiver köyünün bitiminden sınırı çekerek işgale yeltenmezler. Bu sıralarda Lawrence, Kuzey Irak'taki Zaho civarlarında faaliyet yürütmektedir. Neticede Şeyh Muhammed Nûrî

¹ Şeyh Muhammed Nûrî Reşîd, *Kutûfu'l-Ceniyye fî terâcimi'l-âileti'd-Dırşeviyye*, s. 38-45.

² Şeyh Muhammed Nûrî Reşîd, *Kutûfu'l-Ceniyye fî terâcimi'l-âileti'd-Dırşeviyye*, s. 52-55.

³ Şeyh Muhammed Nûrî Reşîd, *Kutûfu'l-Ceniyye fî terâcimi'l-âileti'd-Dırşeviyye*, s. 56.

Dırşevî'nin gayretleri ve etrafındaki gücü vatan müdafaası için kullanması, Atatürk tarafından öğrenilir ve kendisine Akif Paşa ile bir mektup, bir beraat ve bir de cübbe gönderilir.¹

Şeyh Muhyiddîn-i Zengânî'den sonra meşihat görevini üstlenmiş olan Şeyh Muhammed Nûrî Dırşevî, 1898 yılında Hüseyin Basretî ile Şam'a gitmek üzere karar vermişler ancak önce Diyarbakır'a uğramış ve orada iki yıl kalmışlardır. İki yıl sonra Şeyh Muhammed Nûrî Dırşevî Cizre'ye dönmüş ve Cizre, Hoser ve Şah köylerinde kalmıştır. Hüseyin Basretî ise Şam'a gitmiş ve orada sekiz yıl kalmış, ardından Şeyh Muhyiddîn b. Zengânî'nin ve yanında giden Molla İsmail b. Molla Abdullah ve sûfî Muhammed Bîkî'nin ısrarı ile tekrar Cizre'ye dönmüş ancak oğlu İbrahim Hakkı Dırşevî orada kalmayı tercih etmiştir.

1924 yılında vefat etmiştir. Kabri kendi adıyla anılan Cizre'deki Muhammed Nûrî kubbesinin içindedir.²

Şeyh Abdullah Dırşevî

Şeyh Abdullah Dırşevî, 1891 yılında Cizre'de doğdu. Babası Muhammed Nûrî Dırşevî'dir. İlk eğitimini babasının yanında alan Şeyh Abdullah, ilk ilim tahsilini babasının medresesinde tamamladı. Bir yandan da tasavvufi eğitimini tamamlayarak tasavvufi hilafet aldı. Bu dönemde Hoser (Düzova)'da oturan Şeyh Abdullah, 1926 yılındaki aile göçüyle birlikte Irak'a gitti ve orada üç yıl kaldıktan sonra 1928 yılında Cizre'ye döndü ve Sinâtiye köyünde kaldı. Ardından 1933 yılındaki büyük göç ile bu sefer de Süriye'ye göç etti. Orada önce Kerdemiyye köyünde kaldı. Ancak Fransızların işgali nedeniyle ardından Kazârecep köyüne gitti. Bu sırada Fransızlar, Suriye hükümetine karşı ihanet için bazı Müslüman ve Hristiyan kişileri ikna etmeye çalıştıklarında, onlar Şeyh Abdullah'ın yanına gelerek istişâre yaptılar. Şeyh Abdullah'ın onlara bunu yapmamalarını tavsiye etmesi üzerine Fransızlar bundan rahatsız oldu ve Şeyhe tuzak kurdular. Bundan haberdar olan Şeyh Abdullah Fercuh'a gitti ve orada Seyneka kabilesi arasında kalmaya başladı. Bu sırada Derik ve Cemârik'ten çok sayıda ziyaretçileri geliyordu. 1935 yılında Fransız Müsteşar, Şeyh Abdullah'ın yanına gelerek, çocuklarının bu göçer aşiretin kıl çadırları içinde ve göçer halde yaşamanın zorluğundan dolayı evine dönme zamanının geldiğini söyleyerek onunla iletişime geçmeye çalıştı. Şeyh, müsteşara güvenmese de dönmekten başka çaresi bulunmadığı anladığından aradan ayrılır. 1938 yılında Kürziyâre köyüne ardında Mustafaviyye köyüne gitti. Ancak Fransızlar Şeyh Abdullah'ın peşini bırakmadılar ve onu Haseki'ye sürgün ettiler. Ancak birçok âlim ve şeyhin Fransızlarla görüşmesi neticesinde 1939 yılında gittiği sürgünden 1940 yılında tekrar Mustafaviyye köyüne döndü. 1941 yılında İngilizler Suriye'yi işgal ettiklerinde Hristiyanları tahrik ettiler. Derik'te yaşayan Müslüman erkeklere saldırılar çoğaldı ve onlardan çok sayıda insan öldürdüler, zahirelerine ve silahlarına el koydular. Bunun üzerine her milletten Derik halkı Mustafaviyye'de bulunan Şeyh Abdullah'ın yanına iltica ettiler. Şeyh Abdullah bunları Suriyeli Şemmâr aşiretinin şeyhi Şeyh Paşa Mut'ab el-Cerbâ'nın yanına emin bir yere gönderdi.

Bir süre sonra Hristiyanlarla Müslümanların arasındaki ihtilâfın çözülmesi amacıyla bir İngiliz rütbeli askeri Şeyh Abdullah'ın yanına geldi. Ancak şeyh bu görüşmeyi ilerde çıkabilecek sorunları hesaplayarak kabul etmedi. Bu olay Şeyh Abdullah'ın eski yerleşim yeri olan Kadâ Recep köyünde oldu. Ancak Şeyh orada yaşayan Müslüman Kürt ve Araplarla, Hristiyanların görüşme yapmak üzere bir araya gelmesi konusunda bir anlaşmaya sağladı. Onlara eşit şekilde yaşamak konusunda bir anlaşma yapmak istiyordu. Ancak Hristiyanlar bunu kabul etmediler. Şeyh onları güvenli şekilde gidecekleri yere gönderdi ve kendi cemaatine onlara herhangi bir saldırıda bulunmamalarını emretti. Bu sırada İngilizler, Mâlikiyye ve Derik kasabasına girmişlerdi. Hristiyanlar, Şeyh Abdullah'ın, kardeşi Şeyh Reşid komutasında bir Müslüman ordusunu oraya gönderdiğini İngilizlere haber verdiler. Bunun üzerine aralarındaki anlaşmayı bozduğunu düşünerek Şeyh Abdullah'a kızdılar ve

¹ Şeyh Muhammed Nûrî Reşid, *Kutûfu'l-Ceniyye fî terâcimi'l-âileti'd-Dırşeviyye*, s. 61; Muhammed Baki Seydâ el-Cezerî, *Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişînleri*, (Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el Cezerî, *Mektûbât*, İnegöl 2008 Kitabının içerisinde),s.33-35.

² Şeyh Muhammed Nûrî Reşid, *Kutûfu'l-Ceniyye fî terâcimi'l-âileti'd-Dırşeviyye*, Trs. s. 59-77; Muhammed Baki Seydâ el-Cezerî, *Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişînleri*, (Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el Cezerî, *Mektûbât*, İnegöl 2008 Kitabının içerisinde),s.32-39.

askerlerine toplarla saldırılarını emrettiler. Kısa süre süre sonra Hristiyanlarla birlikte Şeyh Abdullah'ın yaşadığı Mustafaviyye'ye geldiler, ancak onu bulamadılar. Fakat Molla Abdulvehhâb ve Molla Ahmed el-Bâfi'yi, ardından Şeyh Abdullah'ın kardeşi Şeyh Reşîd'i yakaladılar. Bu esnada Şeyh Abdullah'ın Suriye'de olmadığı anlaşıldı. Şeyh Abdullah bütün bunlar yaşanırken Türkiye sınırındaki komutan Muhammed Bey ile irtibata geçerek sığınma hakkı istedi ve devlet tarafından verilen izinle 1941 yılında ailesiyle birlikte sınır geçti ve bir süre sonra Cizre'ye geldi. Yaz aylarında da Hoser (Düzova) köyünde kaldı. Bir süre sonra Narenciye Köyüne giderek orada yerleşti. Bu sırada uzun süre İngilizlerin kendisini yakalatacağı endişesiyle yaşadı ve sürekli yer değiştirdi.

Şeyh Ahmed Hilmi (Munis) b. Şeyh Abdullah

Şeyh Ahmed 1920 yılında Cizre'de doğdu. Şeyh Ahmed, ilköğrenimini aile ortamında almaya başladı. Daha sonra sırasıyla Molla Abdulvehhâb, Suriye'nin Amûde şehrinde Molla Abdullatîf ve Şeyh Muhammed Saîd Seydâ (ö.1968), Molla İbrahim Karsî'den okudu. Sonra tekrar Suriye'ye dönerek Şam'da eğitimine devam etti.

Şeyh Ahmed 1963 yılında Hac ibadetini ifa etti. Gelirken Şam'a uğrayarak Şeyh İbrahim Hakkı'nın Şam Üniversitesinde hocalık yapan oğulları Şeyh Adnan ve Şeyh Alvânî ile görüştü. Oradan Kamışlı'ya gelerek amcası Şeyh Reşîd ve onun oğlu Muhammed Nûrî ile görüştü. Ardından Şeyh İbrahim Hakkı ile görüşerek ondan beş tarıktan icâzet aldı ve Cizre bölgesinde görevlendirildi. Daha sonra görüştüğü Şeyh Hüseyin Zibârî'nin oğlu Şeyh Muhammed Şefik ona Rıfâiyye tarikatı icâzeti verdi.

Şeyh Ahmed, yukarıda açıklandığı üzere babası Şeyh Abdullah ile Suriye ve Irak göçlerine katıldıktan sonra 1941 yılında Türkiye'ye döndü. Ancak yaşanan zorluklardan ve ülkede baş gösteren kıtlıktan dolayı tekrar Suriye'ye gitmek için babasından izin aldı ve gitti. Oraya vardığında işgal güçleri ve Suriye hükümetince Şeyh Abdullah'ın oğlunun geldiği haber alınmıştı. Bir suçu olmadığı gerekçesiyle babasının Suriye'de ikamet ettiği Mustafaviyye'de kalmasına izin verilmesine rağmen, işgal kuvvetlerinin verdiği rahatsızlıklardan dolayı 1945 yılında Türkiye'ye döndü. Türkiye'de Mansûriyye köyünde ikamet etti. Ardından 1959 yılında Zengiluk köyüne, daha sonra da Amîrîn köyüne göçtü. Nihayet Cizre'de Muhammed Nûrî Dırşevî'nin evinin yanında bir ev yaptırarak oraya yerleşti.¹

Yazma bir divanı bulunmaktadır. 1971-72 yıllarında Süleymaniye medresesi olarak bilinen Şeyh Muhammed Nûrî Camii'ni tadilatını yaptırmıştır.² Bir süre Osmaniye'de kaldıktan sonra Gaziantep'e göçmüştür. Halen Gaziantep'te yaşamaktadır.

Şeyh Reşîd-i Sâni ed-Dırşevî b. Şeyh Muhammed Nûrî

Şeyh Reşîd 1897 yılında Cizre'de doğdu. Babası Şeyh Muhammed Nûrîdir. Eğitimini babasının medresesinde tamamladı. Suriye'de Irak'a kaldıkları Musul şehrinde Şeyh Muhammed Sâlih Cevvâdî'den tecvid ve Kıraat-ı Seba okudu. Orada Şeyh Seydâ ve Şeyh İbrahim Hakkı başta olmak üzere Şeyh Reşîd ve Siirt Kurtalan'dan Molla Muhammed gibi Türkiye'den giden çok sayıda âlim icazet aldı.

Şeyh Reşîd 1943 yılında Şeyh İbrahim Hakkı'dan izinle Basret köyünde halvete girdi. Sülûkunu tamamladıktan sonra beş tarıkata âit hilâfet icâzeti aldı.³ Daha sonra 1962 yılında Şeyh Muhammed Şefik b. Hüseyin Zibârî'den Rıfâiyye tarikatı hilâfeti aldı.

Şeyh Reşîd-i Sâni, Cizre'ye bağlı Şah(Çağlayan) ve Serdâhl köyünde yaşıyordu. Medreseler ve tekkelerin kapatılmasından sonra yapılan göçe o da katıldı. Şeyh Fetullah, Şeyh Muhammed Nûrî-i Sâni b. Şeyh Reşîd gibi göç dönemlerinin çocukları ancak daha sonraki dönemin âlimleri de bu göçlere katılmış kişilerdir.

¹ Şeyh Muhammed Nûrî Reşîd, *Kutûfu'l-Ceniyye fî terâcimi'l-âileti'd-Dırşevîyye*, s. 95-99.

² Abdullah Yaşın, *Tarih, Kültür ve Cizre*, Kent Yayınları, İstanbul 2011, s. 520.

³ Şeyh Muhammed Nûrî Reşîd, *Kutûfu'l-Ceniyye fî terâcimi'l-âileti'd-Dırşevîyye*, s. 104 vd.

Basretliler

Basret köyü, Şırnak ilinin batısındaki Gabar dağlarının üzerinde batı yakasında bulunan bir köydür. Sıbğatullah Arvâsi gibi birçok sûfi manevi eğitimini burada almıştır. Köyün bugünkü ismi İnceler olarak değiştirilmiştir. Bölgede yaşanan sorunlar nedeniyle boşaltılmış durumdadır. Bölgedeki Nakşibendiliğin en önemi yayılma merkezlerinden biridir. Burada yaşamış olan şeyh ailesine, köye nisbeten Basretliler denilmiştir.¹ Biz burada yaşayan şeyh ailesinden yalnız Şeyh İbrahim Hakkı hakkında bilgi vereceğiz.²

Şeyh İbrahim Hakkı Basretî ve Ailesi

Basret köyü, Güneydoğu tasavvufi hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Şeyh İbrahim Hakkı, Halidiye köyünde yaşarken, kardeşi Şeyh Salih, Basret köyünde yaşıyordu. Tekkeler kapatıldıktan sonra askeri birlikler Halidiye köyüne gelerek tekke ve zâviyelerin kapatıldığını, şeyhlerin faaliyetlerinin de yasaklandığını bildirdiler. Zabitler gece uyuduklarında Şeyh İbrahim Hakkı, kardeşi Şeyh Salih ile haberleşerek köylerini terk etmek üzere anlaşırlar. Ramazan ayında olduklarından teravihten belli bir süre sonra yola çıkarlar. Sabah uyanan zabitler, boşalmış olan evleri gördüklerinde şaşırırlar. Bu sırada Şeyh ve ailesi bugün İdil'e bağlı olan Sulak (Bafe) köyüne ulaşmışlardır. Oradan Hoser'e geçerler. Bir süre sonra Dicle Nehri'nde kelek³lere binerek Suriye'de bir arap köyü olan Mansûriye köyüne geçtiler. Şeyh Seydâ da bunlarla beraberdi. Birkaç köye daha uğradıktan sonra nihayet Musul'a vardılar. Orada birçok zorluklar yaşadılar. Şehirde bulduklarını ispat için her gün kendilerini yetkililere göstermek zorundaydılar. Nihayet 1928 yılında memleketlerini terk edenlerle ilgili çıkan af neticesinde dönüş hazırlıkları başladı. Şeyh Reşid ve Şeyh Muhammed Emin Türkiye'ye gelerek binbaşı rütbesindeki bir asker ve kaymakam ile görüşerek dönmek istediklerini ve Irak'tan iadelerinin istenmesini talep ettiler. Talep gerçekleşti ve aile iki aylık bir zaman zarfında Türkiye'ye tamamen dönmüş oldu. Şeyh Reşid, Serdahl'e yerleşti. Bir süre sonra orayı terkederek Biblinkir köyüne gitti. Şeyh İbrahim Hakkı dönmedi ve Irak'ta kaldı. Şeyh Abdullah ise Serdahl köyüne yakın Hoser köyünde yerleşti.

Şeyh ailesi Irak'tan döndüğünde ülkede birçok şeyin değiştiğini görürler. Arap harfleri yerine Latin harflerine geçilmiş, kıyafetler değişmiştir. Bir süre sonra 1932 yılında ezan Türkçe okunmaya başladı. Bunun üzerine 1933 yılında Şeyh Reşid, Şeyh Abdullah ve Molla Ahmed Suriye'ye gitmeye karar verirler ve Malikiye'ye giderler. Bu sırada Ayndivar'da bulunan Fransız müsteşarlığı, şeyh ailesinin gelişinden haberdar olur. Bu tarihlerde Hacı Abdulkerim, Molla Sâdık, Dr. Ahmed Nafiz müsteşarla bulaşarak ona "Sen bizlerden bir heyet oluşturmamızı ve Türkiye'den Kürdistanın bağımsızlığını kazanmamızı istememiş miydiniz? Bu şeyhler hem Sûriye hem de Türkiye'nin bu bölgesinin dini liderleridir. Onların yardımı olmadan ayaklanma yapamayız" dediler.⁴ Fransız yetkili şeyhlerle irtibata geçip onları yanlarına çekmeye çalışmışsa da şeyhler bundan uzak durmuşlardır. Bunun üzerine sürekli takibat altında kalırlar. Bu dönemde İngilizlerin Suriye'ye girerek Hristiyanları Müslümanların aleyhine kışkırtmaya gayretleri üzerine Şeyh Abdullah Türkiye'ye döndü.⁵

Molla Ramazan el-Bûtî ve oğlu Muhammed Said Ramazan el-Bûtî

Molla Ramazan el-Bûtî, Prof. Dr. Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî'nin babasıdır. Molla Ramazan el-Bûtî, 1888 yılında Cizre'ye bağlı Celekan (Yağmurkuyusu) köyünde doğdu.⁶ Babasının ismi Ömer, dedesinin ismi Murat'tır. Bölge medreselerinde okumaya başlamasına rağmen, medrese eğitim metodunu yeterli görmemiştir. Oğlu M. Said Ramazan el-Bûtî'ye göre Cumhuriyetin ilk yıllarında Kürt köylerinde cehalet yaygındı. Kültür ve bilgiye şiddetle ihtiyaç vardı. Bu münasebetle

¹ Baz, İbrahim, "Şırnak Bölgesindeki Nakşî Şeyh Aileleri ve İdil'de Yaşayan Mutasavvıflar", *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, 2011, s. 347.

² Aile hakkında geniş bilgi için bkz. Şeyh Muhammed Şefik Zibârî, *Kitâbu Ahvâli'd-Dürriyyeti ve'l Ahbâri'l-Miskîyyeti fi Silsileti'z-Zibârîyyeti*, Musul 1935.

³ Kelek: Özellikle Diyarbakır'dan Bağdat'a kadar uzanan Dicle Nehri'nde ulaşım ve taşıma amaçlı kullanılan, tahtanan yapılmış sal türünde mahalli bir taşama aracıdır

⁴ Şeyh Muhammed Nûrî Reşid, *Kutûfu'l-Ceniyye fi terâcimi'l-âileti'd-Dırşeviyye*, s. 142.

⁵ Şeyh Muhammed Nûrî Reşid, *Kutûfu'l-Ceniyye fi terâcimi'l-âileti'd-Dırşeviyye*, s. 138-146.

⁶ Köyün şimdiki ismi Yağmurkuyusu'dur ve Şırnak ili Güçlükonak(Base) ilçesine bağlıdır.

halk birlikte camiler yaparak oralarda mollaların istihdamını sağlardı. Arap diline ve İslamî ilimlere karşı büyük bir ilgi vardı. Ancak tasavvuf, ahlak, karşılaştırmalı fıkıh, hadis ve hadis usulu ile siyer konularına daha az önem verilirdi. Cizre ve çevresi o yıllarda çok sayıda medreseye sahipti.¹

Molla Ramazan, ilk tahsilini babası Molla Ömer'in yanında almaya başlamış bilâhère Cizre'li Şeyh Muhammed Saîd Seydâ(ö.1968) ve talebeleri Seyyid Ali Fındıkî ve Molla Abdusselâm'ın yanında tamamlamıştır. İlk olarak kendi köyünde imamlık ve müderrislik yapmaya başladı. Birinci Dünya savaşı yıllarında gönüllü asker olarak savaşa katıldı. Bitlis, Van ve Karadeniz bölgesinde savaştı.

Molla Ramazan ilimler arasında en çok tasavvufa ilgi duymuş ve İmam Gazalî'nin *İhya-yı Ulûmi'd-Dîn* isimli eserini okumuştur. *Delâilu'l-Hayrât*'ı sürekli okurdu. Özellikle gece namazlarına ve günlük virdlere devam ederdi.

Molla Ramazan 1933 yılında Suriye'ye temelli olarak göç etmeye karar verdi. Suriye göçme nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz.

Hilafetin kaldırılması

Harf İnkılabı

Şapka Kanunu

Ezanın Türkçe okunmaya başlanması

Bölgede bulunan bazı şeyhlerin medrese ve tekkelerinin ihtiyaçları tedarik etmek için kendisinden bir nevi zorla malzeme talep etmelerinden rahatsız olması.²

Molla Ramazan, rahatsız olduğu bu hususların bulunmadığı bir ortam arayışına girmiş ve Şam'a gitmeye karar vermiştir. Nisa suresi'nin 100. Ayetini kendine rehber edinin, annesinin de iznini alarak yola çıkar. *Kelek* denilen dikdörtgen bir sala binerek gizlice Dicle'den Suriye'ye geçer. Eşi, oğlu Muhammed Said, Zeynep ve Rukiye henüz çocuk yaştadır.

Bu yolculuğa çıkarken Dırşevî ailesinden Şeyh Abdullah Dırşevî'nin Cizre'deki evine gelirler. Şeyh Abdullah Dırşevî kendilerine, gidış güzergahı ve Suriye bölgesinde kendilerine bağlı kimselerin isim ve köylerini vererek onlara yardımcı olur.³

Suriye'ye gittiklerinde Ayndıvar köyüne varırlar. Orada muhtar kendilerine yardımcı olur ve Ayndıvar doğumlu gösterip Suriye vatandaşlığına geçerler. Bu köyde, daha sonra Kamışlı müftülüğü görevini yürütecek olan Molla Ahmed Ayndıvârî'nin evinde birkaç gün kalırlar.⁴ Ardından Şam'a giderek orada yerleşirler.

Molla Ramazan Şam'da önce kitapçılarla tanışır ve özellikle Suriye'nin kuzeydoğusunda yaşayan Kürtlerin medreselerde okudukları kitapları alarak o bölgelerde satarak geçimini sağlar. Bu dönemde Kamışlı yakınlarında bulunan Hulva köyündeki Şeyh İbrahim Hakkı ile yakın bir dostluk kurar.⁵ Suriye'ye gittikten sekiz yıl sonra takriben 1940 yılında Harretü'l-Cedîde isimli mahallede yaptırılan Rüknuddîn camiinin imamlığını yapmaya başlar. Rıfâi tarikatına bağlı olarak hizmet veren cami, sonraki yıllarda Molla Ramazan Camii şeklinde anılmaya başlar. Bu dönemde Molla Saîd Siirdî'nin *Nehcü'l-Enâm* isimli akaid kitabı ile Ahmed-i Hanî'nin Kürtçe-Arapça sözlüğü *Nûbihâr* başta olmak üzere çeşitli kitaplar bastırarak, kitap satış işini posta yoluyla yapmaya başlar.⁶ Bu sırada Zeynep, Rukiye ve Naime isimli üç kızı henüz küçüktür. Hanımı, 1942 yılında vefat eder. Molla Ramazan, Türk asıllı bir kadınla evlenir, Hatice ve Zeynep isimli iki kızı olur ve ikisi de yaşarlar.

¹ M. Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî Hayatı*, (Ter: Abdulhadi Timurtaş), Düşünceleri, Mücadelesi, Kent Yayınları, İstanbul trs. s. 17, 20.

² M. Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî Hayatı*, s. 37-39.

³ 26 Mart 2010 tarihinde Gaziantep'te yaşayan Şeyh Abdullah Dırşevî'nin oğlu 90 yaşındaki Şeyh Ahmed Munis ile yaptığımız mülakatta, bu olayı hatırladığını ifade ederek beyan etmiştir.

⁴ M. Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî Hayatı*, s. 44.

⁵ M. Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî Hayatı*, s. 44-49

⁶ M. Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî Hayatı*, s. 57-62.

Molla Ramazan Suriye'ye gittikten sonra hafızlığını tamamlar ve ibadetlerini daha da artırır. Günlük virdlerini aksatmadan ifa eder. Bölgedeki âlim ve sûfilerden yaşayanları evlerinde ziyaret eder, vefat etmiş olanları sık sık mezarlarını gider ve dua ederdi. Ona göre, “Gerçek tasavvuf, imanın semeresine götüren bir merdivendir” ve tasavvufun hakikatini özümsemeyen kişi İslam'ın şekillerine hapsolmuş ve imanın hakikatine yükselememiştir.”¹

Molla Ramazan tasavvufu en iyi anlatan kitaplardan biri olarak Kuşeyrî'nin *Risâlesini* kabul etmiş ve talebelerini okutmuştur. Yine ona göre bidatlerden en fazla arınmış tarikat Nakşibendîlikdir. Şeyh Seydâ'nın talebesi olmakla birlikte² Nakşibendilikte büyük önemi olan rabıtayı yalnız müridin müşhidini sevmesi şekliyle kabul etmiş, bunun dışındaki uygulamaları kabul etmemiştir. İbn Arabî'nin *Fütühât-ı Mekkiyye* ve *Fusûsu'l-Hikem* isimli eserlerindeki birçok konuyu kabul etmez ve onların okunmasını dahi caiz görmemiş hatta haram olduğunu söylemiştir.³

Molla Ramazan, yaşadığı dönemde Suriye'de bulunan bazı Kürt kökenli kişilerin Kürt milliyetçiliği ve Kürt devleti kurma çalışmalarına karşı çıkmış ve ümmetin birlik ve beraberliği fikrini savunmuştur. Konuştuğu bir doktorun kendisi gibi din âlimlerinin Kürtlerin ilk ve en önemli meselesi olarak din konusunu gündeme getirdiklerinden dolayı Kürt davasını zayıflattıklarından şikayette bulunup bir süre bu konuları geri plana çekip kendilerine yardımcı olmalarını söyler. Molla Ramazan, öncelikle dinin emirlerinin ve hükümlerinin icrasında kendilerine yardımcı olurlarsa ancak bu şekilde onların siyâsî mücadelesine destek verebileceğini söyler. Doktor ise, ancak devlet kurulduktan sonra kendilerine istedikleri şekilde yaşamaya müsaade edeceklerini söylediğinde Molla Ramazan hafife alan ifade ile, daha önce aldatanların tuzaklarının neticesini gördüklerini ifade ederek şöyle der: “Bizi istek ve arzularınız için alet edeceksiniz sonunda her şeyi inkar edip diyeceksiniz ki, sizi ne tanırız ne de sizinle geçirecek vaktimiz vardır.” Tartışma bu şekliyle sona erer.⁴

Molla Ramazan hayatının son yıllarında başta İhya-yı Ulumi'd-Dîn olmak üzere tasavvufi eserleri daha fazla okumaya başlar. 15 Mayıs 1990 tarihinde 104 yaşında vefat eder ve Şam'da Babu's-Sağır mezarlığına defnedilir.⁵

Molla Ramazan'ın oğlu Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî, 1929 yılında o dönemde Cizre'ye bağlı olan Celekan köyünde doğdu. Babasının, o doğana kadar dünyaya gelen bütün çocukları vefat ettiği için⁶ doğumdan kısa süre sonra hocası Şeyh Muhammed Said Seydâ'nın yanına götürdü ve ondan dua talep etti. Şeyh Seydâ, *tahnîk* diye isimlendirilen bir uygulama yapmış ve hurma çiğneyerek çocuğun damağına sürmüştür. Molla Ramazan oğluna Muhammed Fudayl ismini vermeyi düşünürken hocasının kendi ismini vermesini talep etmesi üzerine Muhammed Said ismini vermiştir. 1933 yılında babası Molla Ramazan el-Bûtî ile birlikte Suriye'ye göçtü. Halen orada yaşamaktadır.⁷

Molla Abdusselâm

Molla Abdusselam, 1878 yılında Cizre'de doğdu. Cizre'ye bağlı Amara köyündendir. Tahsilini Molla Muhammed Beşir ve Şeyh Muhammed Said Seydâ'nın yanında tamamladı. Kırmızı Medrese ve Abdaliye Medreseleri dahil bir çok yerde müderrislik yaptı. Molla Ramazan el-Bûtî'nin hocalarından biridir. 1933 yılında yaşanan siyâsî olaylardan dolayı Şeyh Abdullah Dırşevî (Munis) ile aynı yıl

¹ M. Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî Hayatı*, s. 121.

² Molla Ramazan Cizre ve çevresinin 20. Yüzyıldaki en etkili âlimi olan Şeyh Seydâ'nın yanında yanında okuduğu yıllarda harf inkılabı olur. Bunun üzerine Şeyh Seydâ Cizre Müftüsü Molla Mahmud Bilge'den Türkçe dersleri alınmasını ister. Lakin Molla Ramazan buna sert bir tavır alınca Şeyh Seydâ'da peki sen öyle istiyorsan öğrenmeyelim diyerek konuyu kapatır. Molla Ramazan bu olayı Mehmet Ermin Er'e anlatarak yaptığının hocasına karşı bir saygısızlık olduğunu ve pişmanlık duyduğunu dile getirir. Molla Ramazan, Şam'da yaşarken hanımı vefat ettiğinde Türk bir hanımla evlendiğinde Türkçe bilmemenin zorluğunu yaşadığında fark eder. Bkz. Muhammed Baki Seydâ el-Cezerî, *Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinleri*, (Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el Cezerî, *Mektûbât*, İnegöl 2008 Kitabının içerisinde),s.45.

³ M. Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî Hayatı*, s. 125-134.

⁴ M. Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî Hayatı*, s. 168-169.

⁵ M. Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî Hayatı*, s. 206; Tevfik Ramazan el-Bûtî, “Şeyh Molla Ramazan el-Bûtî”, *İbrahim Hakka ve Sîrt Ulemâsı Sempozyumu*, İstanbul 2008, s.580-597.

⁶ Molla Ramazan'ın o dönemde Zeynep, Rukiye isimli iki kızı daha vardır. Hatta Suriye göçten sonra Naime isimli bir kızı daha olur. Ancak hepsi çocukluk yaşlarında vefat ederler.

⁷ Abdullah Yaşın, *Tarih, Kültür ve Cizre*, Kent Yayınları, İstanbul 2011, s. 502.

Suriye'nin Derik kazasına göç etti. Özellikle 1940'lı yıllarla birlikte Derik bölgesinde bulunan Fransızların baskısını yaşadı. Yazdığı divan başta olmak üzere çok sayıda kendi eseri yakıldı. Baskılar dolayısıyla 1941 yılında Kamışlı'ya taşındı ve 1952 yılında vefat edene kadar orada yaşadı.

Hayatı zorluk ve meşakkatle geçen Molla Abdusselam, iyi bir âlim ve şairdir. Kendi yazdığı divan yanında Molla Ahmed Cezerî'nin divânına *Şerhu Dîvânu'l-Cezerî*¹ isimli bir şerh yazmıştır.²

Hattat Muhammed Selim

1897 yılında Cizre'de doğdu. Babası Hacı Ahmed Kebabçı, dedesi Molla Muhammed-i Dostî'dir. Eğitimini Molla İbrahim-i Karsî ve Molla Said-i Hıtmî gibi âlimlerin yanında tamamladı. Ulu Cami'nin bazı tamiratını o yapmıştır. Molla Ahmed Cezerî, İbn-i Hacer Mevlidi ve bazı gramer kitaplarını istinsah etmiştir. 1934-36 yılları arasında Şam'da kalmıştır. 1947 yılında Cizre'de vefat etmiştir.³

Sonuç

20. Yüzyılın ilk yarısı insan aklının en karışık olduğu dönemlerden biridir. İki cihan harbinin yaşandığı bu dönem insanlığın gördüğü en büyük trajedilere de sahne olmuştur. Fransız İhtilâli ile başlayan ve imparatorlukları sonlandırıp *ulus devlet* kurma şeklinde evrilen anlayış ve bunun etkileri hale dünyanın en önemli tartışma konularından biridir. Moda olan Cumhuriyetçi anlayışlar genellikle farklılıklara referanslar yaparak bir siyaset ortaya koymaktan ziyade, farklılıklar üstü bir bakış açısıyla din, dil, etnik yapı, cinsiyet farklılıklarını dikkate almadan ülkede yaşayan herkesi milli eğitim politikası ile gayesini gerçekleştirme yolunu tercih etmiştir.⁴ Bu yaklaşımın alternatifi olarak görülen çok kültürlülük taraftarları ise evrensel olandan ziyade küresel ve pratik fayda açısından konuyu yaklaşmakta ve çok kültürlülük ile "kendisi gibi olması ve kalması"nı önerdiği birey ve toplulukların toplumun ana parçasından izole edildiğini göz ardı edebilmektedir.

Birinci ve ikinci dünya savaşları sonrasında birçok insan memleketlerinden göç etmek zorunda kalmıştır. Çünkü kurulan neredeyse bütün devletlerin ulusalcı bir yanı bulunmaktaydı. İsimlerinde cumhuriyet kelimesi bulunması rağmen bu devletlerin yönetilme biçimleri incelendiğinde hemen hepsi yukardan şekillendirici bir hüviyet taşıdıkları görülmektedir. Avrupa'nın merkezinde bulunan Almanya'dan kaçmak zorunda kalan bilim adamları bu zihniyetin bir neticesidir.

Türkiye'ye geldiğimizde de benzer bir süreç yaşandığını görmekteyiz. Türkiye'de problemlerin başlamasında en etkili olan husus hilafetin kaldırılması gibi görülmektedir. Hemen ardından Güneydoğu bölgesinin tarihi geleneği yanında bir nevi geçim sağlama mekanizması da olan medreselerin ve bir süre sonra da tekkelerin kapatılması 1926 yılında başlayan göçlerin ana nedenidir. Ardından 1928 yılında yapılan harf devrimi ve 1932 yılında ezanın Türkçe okunmaya başlanması ise ikinci dalga göçleri ortaya çıkarmıştır.

Ancak Türkiye'den Irak ve Suriye'ye yaşanan göçlerde üzerinde durulması gereken hususlardan biri de yavaş yavaş Kürt milliyetçiliğinin başlamış olmasıdır. Bu husus, Irak ve Suriye'de bulunan İngiltere ve Fransa tarafından organize edilmeye çalışılmıştır. Bu durum daha önce Ermenileri destekleyen Rusya'nın bölgede bir Ermeni devleti kurdurma gayretlerinin başarısız olmasını takip eden yıllarda gerçekleşmiştir.

Burada belirtilmesi gereken bir önemli husus da şudur: Ruslar Ermenileri kullanarak devlet kurdurmaya çalışırken, doğunun bütün âlimleri ve şeyhleri hep birlikte vatan ve İslam müdafaası için savaşmışlardır. Rus-Ermeni organizasyonunun başarısız olması üzerine yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin yapmış olduğu stratejik hatalar Fransız ve İngilizlerin ekmeğine yağ sürmüştü ve bu sefer doğuda Kürdistan devleti kurdurma gayreti içerisine girmişleridir. Bu dönemde İngilizlerin tacizleri neticesinde, Mesut Barzani'nin amcası Şeyh Ahmed ve babası Molla Mustafa Barzani ile ailesi Türkiye'ye sığınmak zorunda kaldı.

¹ Abdusselam b. Murad el-Cezerî, *Şerhu Dîvânu'l-Cezerî*, (Thk: Tahsin İbrahim ed-Dozski), Daru Sepfrez, Erbil, 2003.

² M. Said Ramazan el-Bûfi, *Babam Molla Ramazan el-Bûfi Hayatı*, s. 19. (5 No'lu dipnot)

³ Abdullah Yaşın, *Tarih, Kültür ve Cizre*, s. 522.

⁴ Ayhan Kaya, "Göç: Güvenlik ve Korkunun İktidarı", *Uluslar arası Göç Sempozyumu Bildirileri 8-11 Aralık 2005*, Zeytinburnu Belediye Yayınları, Haziran 2006, s. 25.

Bu dış unsurlara karşı genel olarak üç tür tavır sergilenmiştir diyebiliriz. Bu üç tavrı gösteren üç grubun belirleyici unsuru din ile irtibatları olmuştur. Din ile arasında mesafe olan ve Marksist ideolojiyi benimseyenler, Hıncak Taşnak Örgütü dahil yabancı güçlerle işbirliği yapanlar. Bunlar için en önemli kriter etnik kimliktir. Cegerxwin ve Türk kökenli Kemal Pir gibi kişiler. Dini bilgisi zayıf ama dine saygılı olan vatandaşlar. Bunlar yönlendirmeye göre hareket etmişlerdir. Üçüncü grup ise mollalar ve şeyhlerdir. Bunlar devrimleri ve uygulamaları yanlış bulmakla ve hatta bu münasebetle göç etmek zorunda kalsalar bile birincil kimlikleri din olmuş ve bölmeye götüren yollara mesafeli durmuşlardır. Şeyh Said isyanında, idamı yanlış bulmakla birlikte Norşin, Ohin, Hizan, Cizre gibi bölgenin en önemli şeyhleri isyana destek vermemişleridir. Bunlara Said Nursi de dahildir. Hatta bu molla ve şeyhler Irak ve Suriye’de İngiliz ve Fransız tacizlerine mazur kalmalarına rağmen, müslüman birliğine zarar verebilecek bir yapılanma içerisinde yer almamışlardır. Babası idam edilen Şeyh Said’in oğlu Ali Rıza Efendi, bir süre Hıncak-Taşnak ile işbirliği yapmasına rağmen bilahere bu yapılanma içerisinden ayrılmıştır.

Bu yıllarda Cizre ve çevresinden Şeyh Muhammed Said Seyda, Dırşevi ailesinden Şeyh Yahya, Şeyh Muhammed Emin, Şeyh Muhammed Nuri, Şeyh Abdullah, Şeyh Ahmed Hilmi ve Şeyh Reşid-i Sani; Basretilerden Şeyh İbrahim Hakkı 1926 yılında Irak’a göç etmişler ve yaklaşık üç yıl kalmışlar ve 1928 affıyla geri dönmüşlerdir.

İkinci göç dalgası 1933 yılında yaşanmış ve Şeyh Abdullah Dırşevi, Şeyh Ahmed Dırşevi, Molla Ramazan el-Buti gibi âlimler göç etmişlerdir.

Tefrik eden modern devlet telakkilerine dini ve tarihi mirasımızla söyleyecek ve katacak birçok değerimiz bulunmaktadır. Ancak, İslam’ın evrensel değerlerinin küreselleşen dünyanın tüketen paradigması içinde kaybolması ve Müslüman toplumlarca bu durumun gözden kaçırılması yahut görmezden gelinmesi gibi acı bir tablo ile karşı karşıyayız. İnsanı merkeze alan ve değerler üreten, ümmet, kardeşlik, diğergamlık, komşuluk gibi kavramların modern dünyada yeniden ele alınması zarureti ve sorumluluğu bulunmaktadır.

Kaynakça

Aboona, Hirmis, *Assyrians, Kurds and Ottoman*, Cambria Press, 2008, s. 91 vd.

Barzani, Mesut, *Barzani ve Kürt Özgürlük Hareketi*, Çev.: Vahdettin İnce, Doz Basım Yayım, İstanbul 2003, c. I, s. 15 vd.

Baz, İbrahim, “Güneydoğu’da Bir İrfan Merkezi: Serdahl Tekkesi ve Külliyesi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, s.15-36.

Baz, İbrahim, “Şırnak Bölgesindeki Nakşî Şeyh Aileleri ve İdil’de yaşayan mutasavvıflar”, *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, 2011, s. 347.

Bingöl, Abdülkadir, *Kulîlkên Baxê Botan*, Enstitüya Kurdî ya Amedê, Gulan, 2008, s.172.

Bruncissen, Martin Van, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 137.

Cegexwin, *Hayat Hikâyem*, (Çev: Gazi Fincan), Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2003, s. 162 vd.

Çağlayan, Mehmet, *Şark Uleması*, s. 90-4; M. Şerif Eroğlu, *Arapkendî*, s. 109.

el-Bûtî, M. Said Ramazan, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî Hayatı*, (Ter: Abdulhadi Timurtaş), Düşünceleri, Mücadelesi, Kent Yayınları, İstanbul trs. s. 17, 20.

el-Bûtî, Tevfik Ramazan, “Şeyh Molla Ramazan el-Bûtî”, *İbrahim Hakkı ve Siirt Ulemâsi Sempozyumu*, İstanbul 2008, s.580-597.

el-Cezerî, Abdusselam b. Murad, *Şerhu Dîvânü'l-Cezerî*,(Thk.: Tahsin İbrahim ed-Dozski), Daru Sepîrez, Erbil, 2003.

Eroğlu, M. Şerif, *Bütün Yönleriyle Arapkendî-Muhammed Şerîf Arabkendî*, Kent Yayınları, İstanbul 2004, s. 80.

Erzen, M. Said, *Dünden Bugüne Erzen Ailesi*, İstanbul 2007, s. 110.

- Houston, Christopher, *Islam, Kurds and Turkish Nation State*, Oxford-New York, 2001, s. 104 vd.
- Jordi Tejel, *Syria's Kurds (History, Politics and Society)*, London and New York, 2009, s. 96.
- Kaya, Ayhan, "Göç: Güvenlik ve Korkunun İktidarı", *Uluslar arası Göç Sempozyumu Bildirileri 8-11 Aralık 2005*, Zeytinburnu Belediye Yayınları, Haziran 2006, s. 25.
- Korkusuz, M. Şefik, *Nehri'den Hazne'ye Meşayihü Nakşibendi*, İstanbul 2010, s. 309-13.
- Korkusuz, M. Şefik, *Tezkire-i Meşâyih-i Amid-Diyarbakır Velileri I-II*, Kent Yayınları, İstanbul 2004, s.268-270.
- Muhammed Baki Seydâ el-Cezerî, *Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişînleri*,(Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el Cezerî, *Mektûbât*, İnegöl 2008 Kitabının içerisinde),s.3-26, 40,50;
- Ortaylı, İlber, "Genel Göç Olgusu", *Uluslar arası Göç Sempozyumu Bildirileri 8-11 Aralık 2005*, Zeytinburnu Belediye Yayınları, Haziran 2006, s. 19.
- Öke, Mim Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, TKAE Yayınları, Ankara 1992, s.25
- Saraçoğlu Cenk, *Kurds of Modern Turkey (Migration, Neoliberalism and Exclusion in Turkish Society)*, Tauris Academic Studies, London-New York 2011, s. 48.
- Şeyh Fahreddîn Arnâsî, *Zülfikârî'l-Haydarî* (Yazma Eser), s.714.
- Şeyh Muhammed Nûrî Reşîd, *Kutûfu'l-Ceniyye fî terâcimi'l-âileti'd-Dırşeviyye*, Trs. s. 127.
- Şeyh Muhammed Şefik ez-Zibârî, *Kitâbu'l-Ahvâli'd-Dürriyyeti ve'l-Ahbâri'l-Miskiyyeti fî'l-Silsileti'z-Zibâriyyeti*, Musul 1935, s. 77 vd.
- Tan Altan, *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 154.
- Timurtaş, Abdulhadi, *Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zivingî*, Kent Yayınları, İstanbul 2008, s. 25.
- Yaşın Abdullah, *Tarih, Kültür ve Cizre*, Kent Yayınları, İstanbul 2011, s. 507.